

RAPPORT 35

Archeologische begeleiding van de infrastructuurwerken in de Hospitaalstraat en de Sint-Martinusstraat te Bilzen.

Natasja De Winter
Maart 2008

RAPPORT 35

Archeologische begeleiding van de infrastructuurwerken in de Hospitaalstraat en de Sint-Martinusstraat te Bilzen.

Natasja De Winter
Maart 2008

ARON Rapport 35

**Archeologische begeleiding van de infrastructuurwerken in de
Hospitaalstraat en de Sint-Martinusstraat te Bilzen**

In opdracht van Gemoco NV

Natasja De Winter

ARON RAPPORT 35

Project:	Archeologische begeleiding van de infrastructuurwerken in de Hospitaalstraat en Sint-Martinusstraat te Bilzen
Projectcode:	BI-08-HO
Provincie:	Limburg
Gemeente/Deelgemeente:	Bilzen
Kadaster:	Afdeling 1, Sectie H, openbaar domein
Dossiernummer:	2008/34
Opdrachtgever:	Gemoco – Stad Bilzen
Projectverantwoordelijke:	Natasja De Winter
Uitvoerend team ARON bvba:	Natasja De Winter
Metaaldetectie:	Natasja De Winter
Archeologisch depot:	ZOLAD – Tongersesteenweg 8 – 3770 Riemst

Op de teksten en de foto's geldt een auteursrecht. Gelieve ons de wens om gebruik te maken van de teksten of de bijgeleverde foto's schriftelijk over te maken op info@aron-online.be. Zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van ARON bvba mag niets uit deze uitgave worden vervoelvoudigd, bewerkt, en/of openbaar gemaakt door middel van web-publicatie, druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook.

ARON bvba
Archeologisch Projectbureau
Diesterstraat 44, bus 201
3800 Sint-Truiden
www.aron-online.be
info@aron-online.be
tel/fax: 011/72.37.95

Inhoudstafel

Inleiding	1
1. Het onderzoeksgebied	1
1.1. Algemene situering	1
1.2. Historische achtergrond	2
1.3. Cartografische bronnen en bewoningsgeschiedenis van het projectgebied	2
2. Onderzoeksmethodiek	5
3. Onderzoeksresultaten	5
3.1. Gaafheid van het terrein	5
3.2. Sporen en vondsten	6
Conclusie	7

Inleiding

In het voorjaar van 2008 werden wegenis-, riolerings- en omgevingswerken in de wijk “Hospitaalstraat 17” te Bilzen gepland. Aangezien het om bodemvernielende ingrepen ging en dit projectgebied in een zone lag waar mogelijk overblijfselen van menselijke aanwezigheid konden worden aangetroffen, werd door de ZOLAD een archeologische opvolging van de infrastructuurwerken geadviseerd, met ruimte voor een eventueel noodonderzoek. De archeologische begeleiding werd uitgevoerd door ARON bvba, in opdracht van de stad Bilzen en aannemer Gemoco NV.

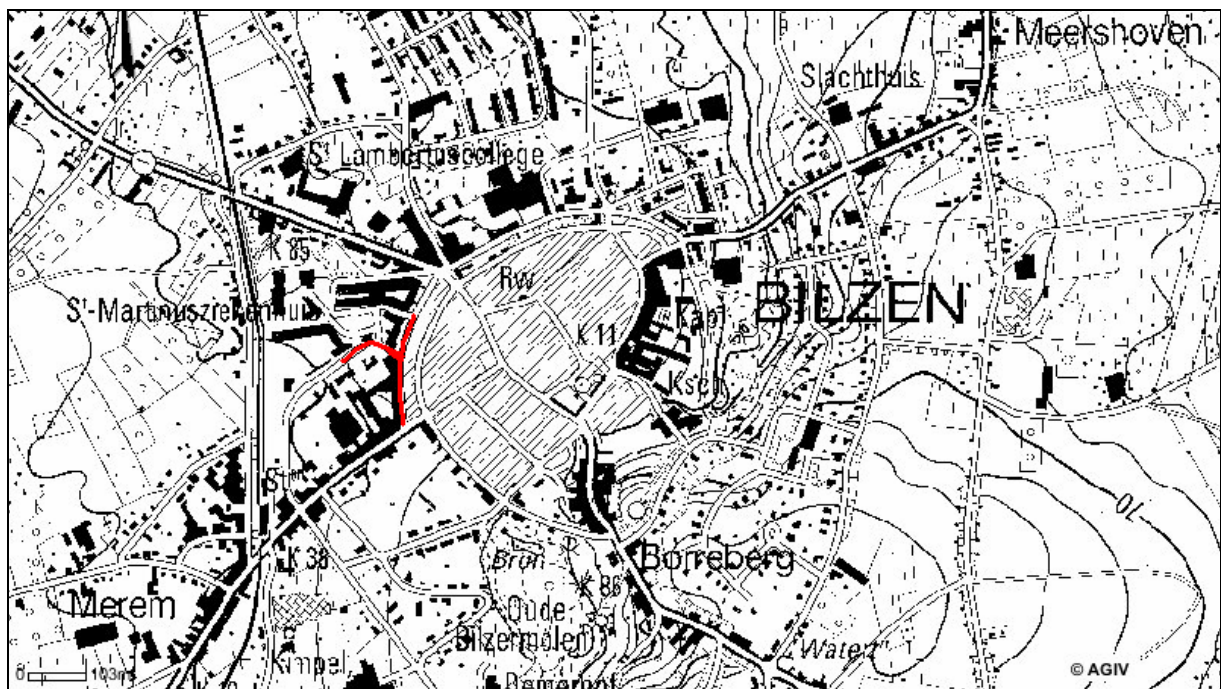
1. Het onderzoeksgebied

1.1 Algemene situering

Het onderzoeksgebied is net ten westen van het Bilzerse stadscentrum gelegen en omvat de Hospitaalstraat en een gedeelte van de Sint-Martinusstraat. Het op te volgen traject heeft een totale lengte van circa 250 meter (afb. 1).

In het verleden werden nog geen archeologische vondsten uit het projectgebied zelf gemeld. Elders in en buiten het stadscentrum van Bilzen werden wel al herhaaldelijk archeologische vondsten en sporen aangetroffen, gaande van de prehistorie tot recente periodes.

Afb. 1 Topografische kaart van Bilzen met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (Bron: Gis-Vlaanderen)

Op de bodemkaart is het terrein aangegeven als een kunstmatige ondergrond die door antropogene activiteiten, meer bepaald bewoning, grondig verstoord werd (OB). Buiten het stadscentrum treffen we ten zuiden van de stad zeer droge tot matig droge leemgronden aan, ten noorden natte tot zeer natte zandleemgronden.¹ De Tertiaire ondergrond behoort tot de formatie Eigenbilzen-Boom met als belangrijkste lithologische kenmerken zand en klei. De klei wordt gekenmerkt door een blauwgrijze tot blauwzwarte kleur.²

¹ <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/bodemkaart>.

² Geologische kaart van Vlaanderen schaal 1/50000, kaart 34.

1.2 Historische achtergrond³

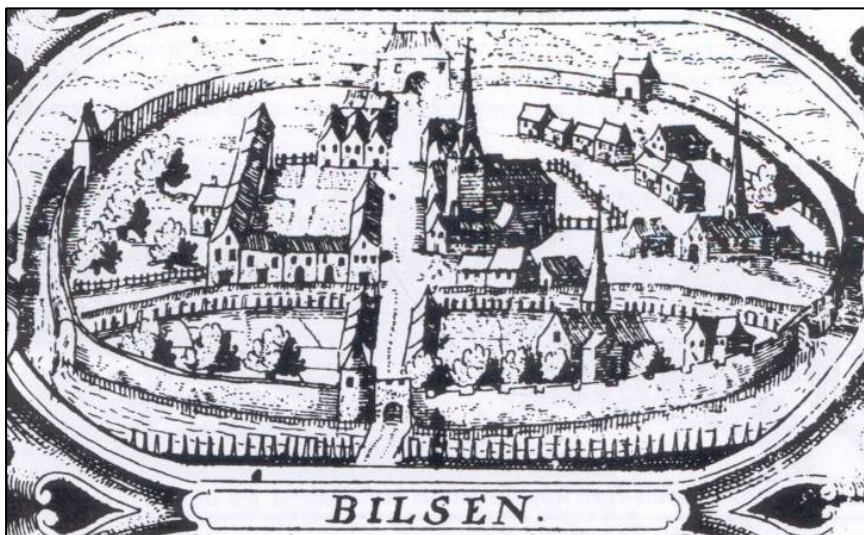
Al in de IJzertijd en in de Romeinse periode is er bewoning in en rond Bilzen. De eigenlijke stichting van de parochie zou opklimmen tot de achtste of negende eeuw, tijdens de tweede kerstening. De abdij van Munsterbilzen zou aan de basis van deze stichting liggen.

De oudste geschreven vermelding van Bilzen dateert uit circa 950; de stad wordt dan aangeduid met de naam *Belisia*. De oudste vermelding in het Nederlands, *Belsen*, stamt uit 1178. Deze naam is van Keltische oorsprong en zou 'veld' of 'landeigendom' betekenen.

De geschiedenis van Bilzen in de elfde en twaalfde eeuw hangt nauw samen met de heerlijkheid van Kolmont, die leengoederen bezat in Bilzen en omgeving. In 1170 werd het territorium Bilzen-Kolmont ingelijfd bij dat van de graven van Loon. Sindsdien vormde Bilzen samen met Kolmont, Brustem en Montenaken de zuidelijke verdedigingsgordel tegen de expansiedrift van het prinsbisdom Luik. Mogelijk werden aan Bilzen in datzelfde jaar de Loonse stadsrechten toegekend. Bilzen kreeg in de loop der eeuwen dan ook het uitzicht van een versterkte stad met wallen, grachten en drie stenen poorten: de Nuts- of Hasseltse Poort, de Pijpen- of Kempische Poort en de Maastrichterpoort. Het onderzoeksgebied ligt net buiten deze middeleeuwse wallen.

Bilzen kende ook later nog een zeer woelige geschiedenis. In 1366 werd het graafschap Loon, en dus ook Bilzen, ingelijfd bij het prinsbisdom Luik. In 1483, tijdens de Luikse Successieoorlog, werd de stad uitgemoord en platgebrand. In 1576 werd Bilzen geplunderd door het Duitse garnizoen dat uit Maastricht was verjaagd. De stad werd opnieuw in brand gestoken in 1636; ditmaal door de Kroatische troepen van Jan van Weert. In 1654 werd de stad overvallen door troepen van de hertog van Lorreinen. In 1678 werd door de militaire gouverneur van Maastricht, Calvo, het bevel gegeven om Bilzen in brand te steken en een deel van de vestingen te ontmantelen. Ook de eerste helft van de 18de eeuw werd gekenmerkt door verwoestingen, inkwartieringen, hongersnood en epidemieën. Tijdens de Franse Revolutie had Bilzen te lijden van militaire opeisingen. Bij de Belgische onafhankelijkheid in 1830 had Bilzen geen bezittingen meer. In 1977 fuseerde Bilzen met twaalf omliggende dorpen.

1.3 Cartografische bronnen en bewoningsgeschiedenis van het projectgebied.

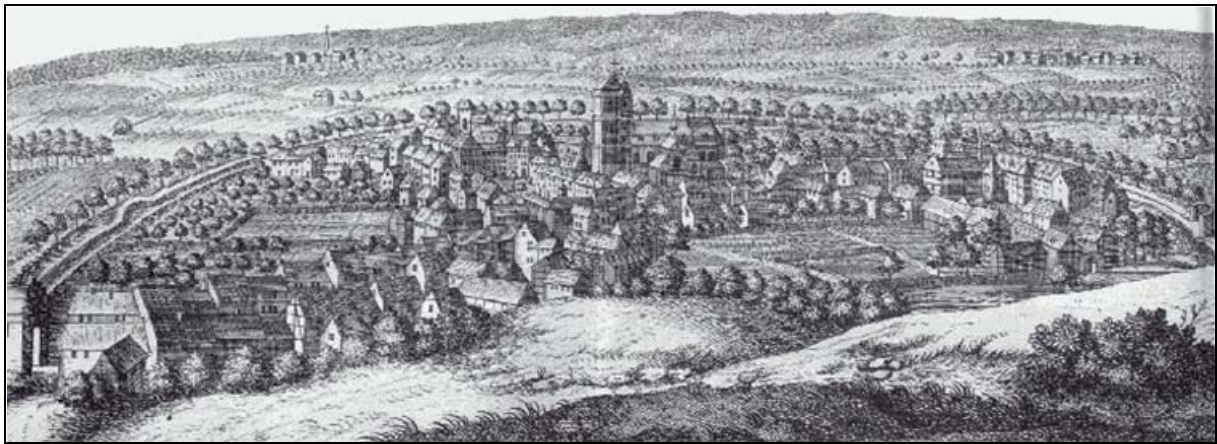

Op de oudst bekende afbeelding van Bilzen, een ets van Peril van rond 1550, is aan de buitenzijde van de middeleeuwse wallen geen bebouwing te zien (Afb. 2). Het onderzoeksgebied is net buiten de Bilzerse stadswallen (de Korenwal) te situeren en ligt op deze tekening aan de bovenzijde. Er dient wel vermeld te worden dat deze schets waarschijnlijk geen erg betrouwbare weergave van de realiteit is.

Afb 2. Ets van Peril uit het midden van de 16de eeuw.

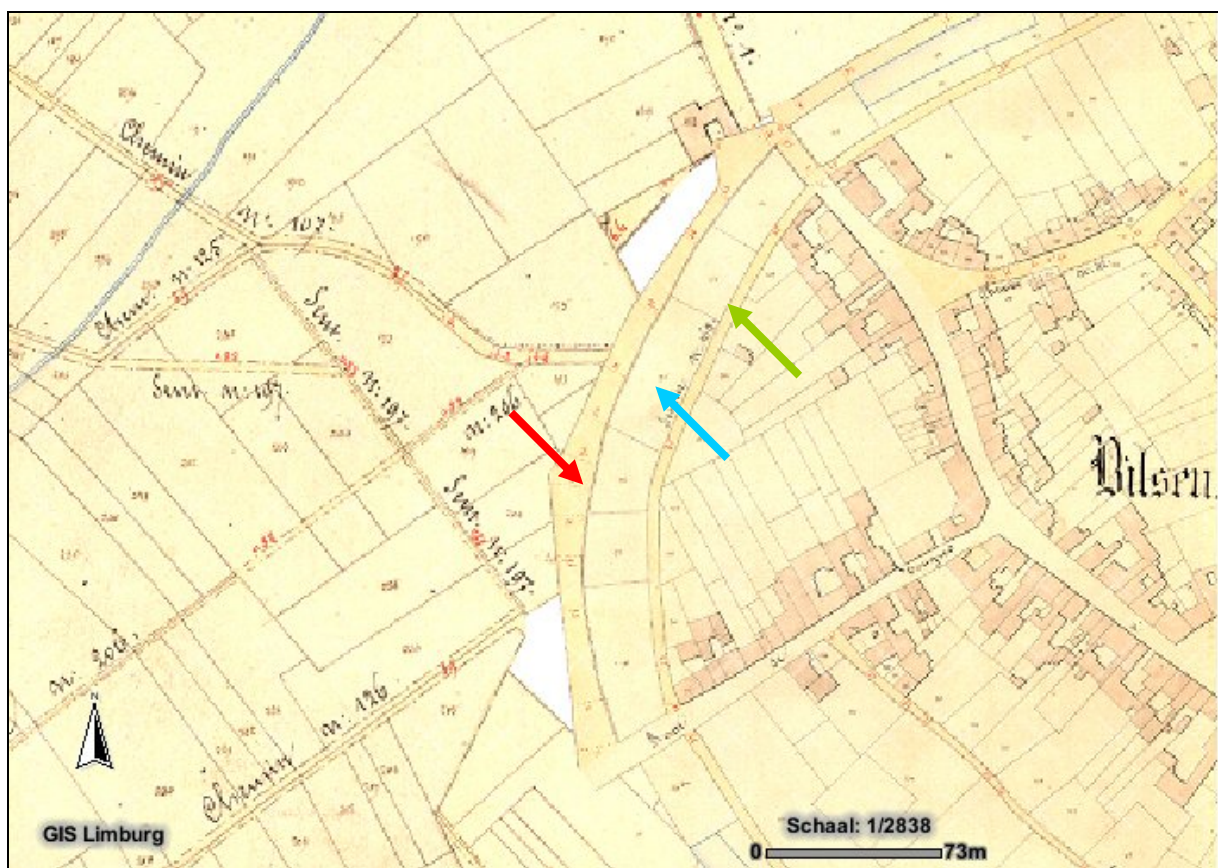
Op de schets van Remacle Le Loup uit de eerste helft van de 18de eeuw is eveneens geen bebouwing buiten de stadswallen waar te nemen (Afb. 3).

³ MAURISSEN, F., e.a., 2000, pp. 11-13; WOUTERS, W. en B. COOREMANS, 1997, pp. 169-170.

Afb. 3. Zicht op Bilzen door Remacle Le Loup, 1738-1744⁴.

Ook op de Ferrariskaart uit 1771-1778 en de Atlas van de Buurtwegen uit 1841 (afb. 4) is nog geen bebouwing te zien ter hoogte van de huidige Hospitaalstraat, die circulair ten zuidwesten en ten noordwesten van de vroegere stadswallen en gracht ligt. De versterkingen rond Bilzen werden eind 18de en begin 19de eeuw afgebroken. De stadsgracht werd op de meeste plaatsen gedempt⁵. De Sint-Martinusstraat is op de Atlas van de Buurtwegen nog niet aangeduid. Op de topografische kaart van 1877 is deze straat wel al aanwezig.

Afb. 4. Detail uit de Atlas van de buurtwegen van Bilzen uit 1841. (Rood: huidige Hospitaalstraat, groen: ligging vroegere stadswal, blauw: vroegere stadsgracht).

⁴ <http://www.oud-limburg.be/art6-3.html>.

⁵ MAURISSEN F., e.a., 2000: *Groot Bilzen. Een eeuw fotografische impressies. Het lees- en kijkboek van en over Groot-Bilzen*, p.58 en mondelinge mededeling Jean-Louis Sourbron.

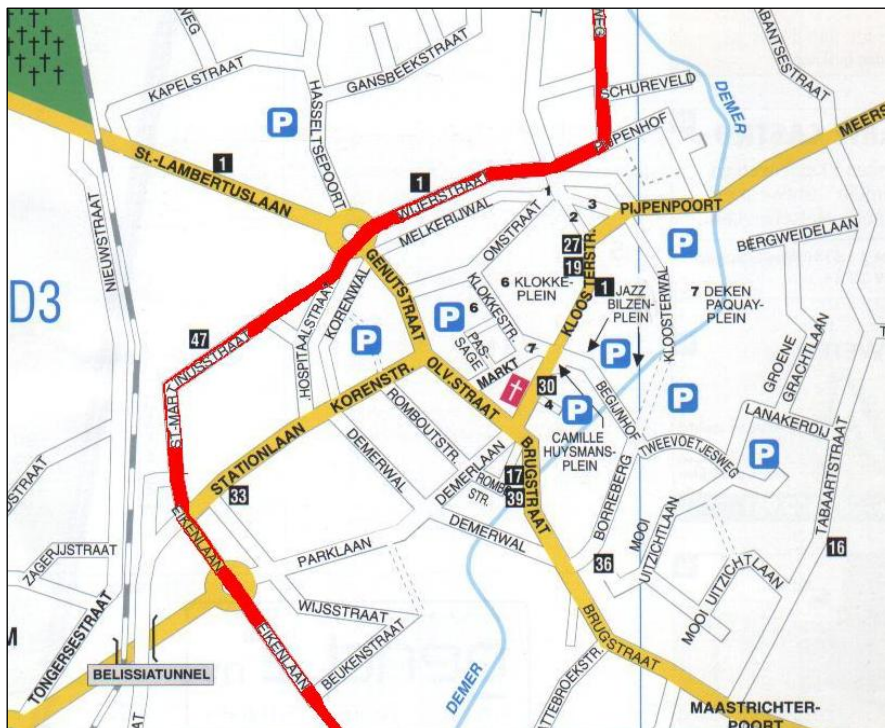
In 1876 schonk burgemeester Pieter Joseph Ernest Lambrechts bij testament een som voor de stichting van een hospitaal in Bilzen. Het gebouw werd opgericht in 1880 aan de oude 'processieweg', de huidige Hospitaalstraat, die tot dan toe onbebouwd was gebleven. Het oude Hospitaal is nog steeds in het straatbeeld aanwezig.

Afb. 5. Postkaart van het oude hospitaal met links de Sint-Martinusstraat en rechts en op de voorgrond de Hospitaalstraat.

Datering niet bekend.

Zowel de Sint-Martinusstraat als een gedeelte van de Hospitaalstraat zijn begin 20ste eeuw afgegraven voor het aanleggen van een tramlijn tussen de Kempische steenkoolmijnen en Tongeren-Visé⁶ (afb. 6).

Afb. 6. Het traject van de oude tramlijn (in rood). Met dank aan Jean-Louis Sourbron.

In de 20ste eeuw werden beide straten geleidelijk aan verder uitgebouwd. De laatste tram reed in augustus 1948 en de laatste sporen werden in 1952 opgeruimd⁷.

⁶ Mondelinge mededeling van enkele buurtbewoners.

2. Onderzoeksmethodiek

De infrastructuurwerken in de Hospitaalstraat gingen eind februari 2008 van start. Wegens de slechte weersomstandigheden in deze periode en wegens verzakingsgevaar voor de omliggende gebouwen was het niet mogelijk om het volledige wegtracé af te graven voor archeologisch onderzoek vooraleer de eigenlijke infrastructuurwerken van start gingen. Bovendien moest er steeds doorgaand verkeer naar het ziekenhuis mogelijk zijn. Daarom werd in overleg met de aannemer besloten om het tracé telkens over een paar tientallen meter af te graven onder begeleiding van een archeoloog. Na het opbreken van de lagen asfalt, beton en kasseien en het verwijderen van de stabiliserende zandlagen werd machinaal een vlak aangelegd op de diepte van waaruit de sleuven voor de rioleringsbuizen zouden worden gegraven.

Wanneer archeologische sporen en/of vondsten werden aangetroffen, konden de werken tijdelijk stilgelegd worden totdat het aangelegde vlak archeologisch was geregistreerd. Indien geen sporen werden aangetroffen kon op het vrijgelegde tracé al gestart worden met het uitgraven van de sleuven voor de rioleringsstrengen en het plaatsen van de buizen. Ook het graven van deze sleuven werd begeleid door een archeoloog.

Voor de archeologische begeleiding was in principe geen opgravingsvergunning vereist. Om de infrastructuurwerken echter niet nodeloos te vertragen indien sporen of vondsten werden aangetroffen, werd al bij de aanvang van de werken een vergunning voor een prospectie met ingreep in de bodem aangevraagd bij het Agentschap RO Vlaanderen. Deze vergunning, met dossiernummer 2008/34, werd afgeleverd op 11 maart 2008, op naam van Natasja De Winter (ARON bvba).

Eerst werd de Hospitaalstraat vóór het Oude Hospitaal vrijgelegd, vervolgens werd het tracé in de Sint-Martinusstraat onderzocht om ten slotte te eindigen met het westelijk gedeelte van de Hospitaalstraat.. De archeologische begeleiding werd beëindigd op 20 maart.

3. Onderzoeksresultaten

3.1 Gaafheid van het terrein.

Het te onderzoeken tracé bleek over de volledige oppervlakte zeer zwaar verstoord te zijn door de aanleg van allerlei nutsleidingen en oude rioleringen die het bodemarchief zo goed als volledig hebben vernietigd. Zo liep de oude riolering in de Sint-Martinusstraat bijvoorbeeld over zo goed als het volledige tracé midden in de werkput (Afb. 8). De aanwezigheid van talrijke nutsleidingen bemoeilijkte bovendien het aanleggen van een goed leesbaar vlak en beperkte de diepte waarop het vlak kon worden aangelegd.

Over het volledige tracé van de Hospitaalstraat was een dikke puinlaag aanwezig, waarin zich veel steenkool, baksteen en enkele 20ste eeuwse vondsten bevonden (Afb.7).

De Sint-Martinusstraat was bovendien in de vorige eeuw al afgegraven voor de aanleg van de tramlijn, waardoor mogelijk aanwezige sporen volledig werden vernietigd.

⁷ MAURISSEN F., e.a., 2000: *Groot Bilzen. Een eeuw fotografische impressies. Het lees- en kijkboek van en over Groot-Bilzen*, p.63

Afb.7. Puinlaag vóór het oude Hospitaal

Afb. 8. Verstoringen in de Sint-Martinusstraat. Centraal in de werkput: de oude riolering. Links ervan; Electriciteitsleiding. Rechts: Puinlaag tramlijn.

3.2 Sporen en vondsten.

Omwille van de geschiedenis die het onderzoeksgebied heeft gekend, was de kans op het aantreffen van archeologische sporen miniem. Het projectgebied bevond zich immers buiten de middeleeuwse omwalling en gracht en logisch gezien dus ook buiten de oudere kern van Bilzen. Bovendien werd het tracé van de Hospitaalstraat en de Sint-Martinusstraat in de 20ste eeuw al gedeeltelijk afgegraven en is de bodem er in de laatste decennia ook grondig verstoord geworden door allerlei nutsleidingen en infrastructuurwerken.

De soms tientallen centimeters dikke puinlaag die in de Hospitaalstraat aanwezig is, dateert mogelijk uit WO II. Volgens enkele buurtbewoners werd puin afkomstig van het bombardement op Bilzen (mei 1940) naar deze straten afgevoerd.

Slecht op een zeer beperkt aantal plaatsen bevond zich nog onverstoord bodem. Er werden echter geen archeologische sporen in aangetroffen (Afb. 9).

Afb.9. De Sint-Martinusstraat bij de aansluiting met de Hospitaalstraat. Enkel op de voorgrond is nog een stuk moederbodem zichtbaar, weliswaar doorkruist door allerlei nutsleidingen. In deze bodem werden geen sporen of vondsten vastgesteld. Verderop bevinden zich aangevoerd zand en baksteenpuin, uit de periode van de aanleg van de oude riolering middenin de straat.

Conclusie

Bij de archeologische begeleiding in de Hospitaalstraat en de Sint-Martinusstraat te Bilzen, die werd uitgevoerd naar aanleiding van wegenis-, riolerings- en omgevingswerken ter plaatse, werden geen archeologische sporen aangetroffen.

